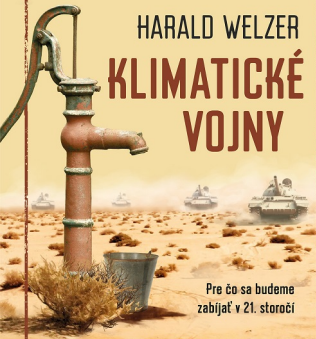

EDÍCIA CIVILIZÁCIA

HARALD WELZER KLIMATICKÉ VOJNY

Pre čo sa budeme
zabíjať v 21. storočí

Zvyšky poštového parníka Edoard Bohlen už viac než sto rokov prikrýva piesok namibijskej púšte. Zohral malú úlohu v dejinách veľkej nespravodlivosti, počas likvidačnej vojny nemeckých kolonialistov sa zmenil na loď otrokárrov. Loď uviazla v hmle pri pobreží. Jej vrak dnes leží dvesto metrov vo vnútrozemí: púšť sa prepracovala čoraz ďalej do mora.

premedia

DEJINY ĽUDSTVA

premedia

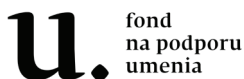
HARALD WELZER

KLIMATICKÉ VOJNY

Z němčiny preložil Miloslav Szabó

premedia

Preklad tejto knihy podporil z verejných zdrojov
formou štipendia Fond na podporu umenia

Preklad tohto diela bol podporený aj grantom Goetheho inštitútu,
financovaným nemeckým ministerstvom zahraničných vecí.

Harald Welzer: Klimatické vojny

Prvé vydanie

Originally published as Klimakriege

Copyright © © 2008 by S. Fischer Verlag GmbH, Frankfurt am Main

Translation © Miloslav Szabó, 2022

Copyright © Vydavateľstvo Premedia

All rights reserved

ISBN 978-80-8242-057-2

Obsah

	Prírodný živel človek	7
1	Loď na púšti. O minulosti a budúcnosti násilia	12
2	Klimatické konflikty	19
	Západ I	19
	Tí druhí	23
	Západ II	25
	Pokusy nájsť riešenie	32
	Zabíjanie dáva zmysel	36
3	Globálne otepľovanie a spoločenské katastrofy	39
	Poddimenzovanie	43
	Kto je „my“?	44
	Staré ekologické problémy	46
4	Krátky prehľad o klimatickej zmene	49
	Plus dva stupne	54
5	Zabíjanie včera	55
	Zánik sveta	55
	Obrana	57
	Počítanie tiel	60
	Zmenené skutočnosti	64
6	Zabíjanie dnes. Ekocídy	69
	Mám v zuboch mäso z tvojej matky	69
	Genocída vo Rwande	75
	Stiesnený život	76
	Čo videli páchatelia?	79
	Dárfúr – prvá klimatická vojna	81
	Ekológia vojny	86
	Zlyhávajúce spoločnosti	87
	Kolabujúce štáty	93
	Násilie a klimatické zmeny	95

	Nespravodlivosť a asynchrónnosť	101
	Násilie a teória	105
7	Zabíjanie zajtra. Permanentné vojny, etnické čistky, terorizmus a posúvanie hraníc	109
	Vojny	110
	Permanentné vojny	114
	Trhy s násilím	120
	Prispôsobovanie	126
	Etnické čistky	127
	Ekologické konflikty	132
	Terorizmus	138
	Teror ako transformácia spoločenského priestoru	150
	Zablokovaný zmysel	152
	Aeneas, Hera, Amazon a Frontex: nepriame pohraničné vojny	154
	Tábory	157
	Ešte raz Frontex	160
	Ilegálni votrelci	163
	Utečenecká a azylová politika	170
	Hranice mimo vlastného územia	171
	Procesy prudkých spoločenských zmien	173
	Klimatická zmena, veľká ako prežitie	174
8	Zmenení ľudia v zmenenej skutočnosti	182
	Posúvajúce sa hranice	183
	Referenčný rámec a štruktúra nevedomosti	188
	Vedomosť a nevedomosť o holokauste	189
	Posúvajúce sa hranice niekde inde	198
9	Renesancia starých konfliktov: viera, triedy, zdroje a erózia demokracie	205
	Presúvanie násillia	208
10	Viac násillia	210
11	Čo sa dá robiť a čo nie I	213
	Pokračovať ako doteraz	213
	Budúca minulosť	218
	Dobrá spoločnosť	222
	Represívna tolerancia	226
	Dokázať rozpovedať príbeh o sebe	227
12	Čo sa dá robiť a čo nie II	231
	Poďakovanie	236
	Edičná poznámka	238

Ú V O D

Prírodný živel človek

Existujú klimatické vojny? Prinajmenšom sa už vyše desať rokov diskutuje o tom, či následky klimatickej zmeny súvisia s novými vojnami – otázka, na ktorú vzhľadom na čoraz extrémnejšie prejavy počasia súrne potrebujeme odpoveď. Násilné konflikty sú pravdepodobnejšie pri zmenách podmienok na prežitie než v stabilných pomeroch.

Iste, jednoznačnú súvislosť príčiny a následku podľa schémy „klimatická zmena sa rovná násilným konfliktom“ sa dosiaľ nepodarilo dokázať. No to ani neprekvapuje, keďže procesy ľudského spolužitia sa nikdy neodohrávajú podľa jednoduchej kauzality. Ľudia ako spoločenské bytosti fungujú v mnohorakých vzťahoch hierarchií, moci, histórie, tradícií a štátu a až príslušná konštelácia týchto vzťahov rozhoduje o tom, či zmeny v priestoroch prežívania spustia násilie alebo dokonca vojnu.

Alebo prerozdelenie zdrojov. Alebo útek. Alebo vyhánanie. A keď veľa ľudí príde niekam, kde už sú starousadlíci, aj násilie. Uvedme jednoduchý príklad. Dá sa fakt, že niektoré manželstvá vydržia 50 rokov, kým iné končia už po desaťročnom spolužití, nejako kauzálne vypočítať? Práveže nie.

Práve z tohto jednoduchého dôvodu väčšina štúdií nenachádza medzi klimatickou zmenou a vojnou jednoznačné súvislosti, to však v nijakom prípade neznamená, že neexistujú nanajvýš relevantné nepriame súvislosti. Len sa nedajú vedecky jednoznačne dešifrovať.

Nepriame súvislosti vyzerajú napríklad takto: na spoločnosti so stabilným zriadením extrémne meteorologické javy – napríklad záplavy na Odre v roku 1997 – nepôsobia v tom zmysle, že ľudia, ktorí

prišli o domy a majetok, by sa do seba navzájom pustili. Medzičasom tam totiž dorazila technická pomoc, armáda a ustarostený ministerský predseda, postihnutí mali poistenie a pomoc od štátu z politických dôvodov dostali „nebyrokraticky a rýchlo“.

No v spoločnostiach so slabým alebo nijakým zriadením, v takzvaných nestabilných štátoch, to takto neprebieha. Keď sa v dôsledku sucha scvrkáva pôda, o ktorú súperia napríklad drobní roľníci a nomádi, násilné konflikty na seba nenechajú dlho čakať, ba nezriedka eskalujú a stávajú sa trvalými, lebo sa nájdu milície a podnikatelia s násilím, pre ktorých sú násilné konflikty vynikajúcou obchodnou príležitosťou.

Tak to bolo v oblasti Dárfúr v Sudáne, kde program životného prostredia OSN už v roku 2007 identifikoval prvú klimatickú vojnu. Také jednoznačné to je len zriedka. Ale aj príčinou vojny v Sýrii bolo podľa mnohých obdobie sucha, ktoré jej predchádzalo. To spôsobilo, že veľa ľudí sa z vidieka muselo presunúť do miest. Asadov režim namiesto lokálnej pomoci reagoval krátením podpory, čo výrazne zvýšilo odhodlanie búriť sa – nachádzame sa v čase rebélie Arabskej jari. Aj v tomto prípade teda platí: síce nepriamy, ale dôsledok.

Platí to pre celú Arabskú jar. Predchádzal jej drastický rast cien potravín, ktorý zasa súvisel so životným prostredím. Ani tu nemáme dočinenia s priamou líniou, lebo s obilím sa obchoduje na burze a sucho na jednom konci sveta môže vyvolať nárast cien na druhom. No isté veci sa nemenia: keď niekto žije na hranici existenčného minima, môžu mať naňho aj jemné výkyvy cien rýchlo smrtiaci účinok a ľudia pre nespravodlivosť nechcú umierať, preto proti nespravodlivým režimom radšej povstanú a bojujú.

Posledný príklad predstavuje hurikán Katrina, ktorý v roku 2005 zničil New Orleans, zabil skoro dve tisíc ľudí, milión ľudí po ňom stratilo strechu nad hlavou a natrvalo sa zmenila sociálna štruktúra mesta, pretože najviac postihnutými boli chudobnejšie štvrte obývané hlavne Afroameričanmi. Ľudia museli zničené štvrte opustiť a často sa už nevrátili.

Postihnuté územie dodnes pôsobí pusto. V priebehu katastrofy prepuklo spontánne násilie, rabovanie a zasahovala armáda. Súvislosť medzi meteorologickým javom a násilím je zrejmá, hoci zostáva nejasné, či Katrina mala niečo spoločné s klimatickou zmenou.

Násilie je v každom prípade jednou z možností spoločenského konania. Praktikuje sa najmä tam, kde zlyhávajú jeho civilizačné regulácie – predovšetkým monopol štátu naň –, prípadne kde vôbec nefungujú, ako v nestabilných štátoch. Nárast násilia v dôsledku množiacich sa zmien životného prostredia následkom klimatickej zmeny je preto viac než zrejmy.

V tomto zmysle treba dať za pravdu Vedeckej rade pre globálne zmeny v životnom prostredí, ktorá označila klimatickú politiku za bezpečnostnú. Šírka tohto pohľadu sa prejavuje aj vzhľadom na to, že rastúce počty utečencov vyvolávajú stres i v bohatých spoločnostiach, relatívne málo postihnutých klimatickou zmenou, a tento stres tam zasa výrazne mení vnútropolitickú klímu.

V knihe *Klimatické vojny* z roku 2008 som predpovedal presne takéto dôsledky, ale to sa vo všeobecnosti pokladalo za alarmizmus. Bolo by to pekné, no dnes máme opäť viac extrémnych meteorologických javov a viac utečencov – iba v roku 2017 muselo svoju domovinu opustiť 900-tisíc Afričanov – a v bohatých krajinách viac a radikálnejších tendencií uzatvárať sa.

Viac než tri desaťročia od pádu Berlínskeho múru zažívajú renesanciu múry a opevnené hranice, rovnako aj politika strachu a túžba po autokratických, a teda vždy násilných riešeniach problémov. Európa je čoraz väčšmi konfrontovaná s utečencami a riešenie nachádza v uzatváraní sa, zatiaľ čo príčiny útekov sa v celosvetovom meradle množia. Patria sem krádež a strata pôdy, násilné vyhánanie a práve následky klimatickej zmeny.

Klimatická zmena podnecuje konflikty, zapríčiňuje chudobu, vyvoláva extrémne meteorologické javy a z nich vyplývajúce migračné pohyby a konflikty – dnes viac než pred desiatimi rokmi. Svoj domov muselo opustiť 65 miliónov ľudí, každú minútu k nim štatisticky pribúda ďalších 24. Novinkou je, že chudobné spoločnosti prijímajú relatívne viac utečencov ako bohaté: kým tie pred desiatimi rokmi prijali ešte štvrtinu všetkých svetových utečencov, dnes už len 14 percent z nich – napriek tomu, že k príčinám útekov prispeli podstatne viac ako chudobné spoločnosti.

Svet je teda na začiatku 21. storočia vystavený stresu zo životného prostredia a klímy viac než kedykoľvek predtým, no cesty k jeho civilizovanému odbúraniu sa nehládajú. Jediné, čo sa hľadá, je spôsob,

ako udržať a zabezpečiť majetky a z tohto dôvodu prevláda recept uzatvárania sa.

Bohaté spoločnosti preto nepôsobia dôveryhodnejšie a čoraz väčšími sa znehodnocuje aj civilizačný model demokratického právneho štátu. V globálnom meradle sa tento typ po dlhom období vzostupu momentálne nachádza na ústupe. Ťažko si môžeme predstaviť, ako by sa západný, demokratický model spoločnosti mohol modernizovať natoľko, aby si zachoval svoje štandardy slobody, bezpečnosti a demokracie, no zároveň by rozvinul menej ničivý a z globálneho pohľadu menej nespravodlivý vzťah k prírode.

Smerovanie k hlbšiemu uzatváraniu sa a väčšej miere násilia nie je nevyhnutné; čoraz viditeľnejšie následky klimatickej zmeny a z nej vyplývajúce sociálne dôsledky môžu spustiť modernizačný posun, ktorý beztak mešká – prinajmenšom 50 rokov, keď ho žiadali *Limity rastu* – a ku ktorému nedošlo pre vypočítavosť v podobe krátkozrakého úžitku a politickej hlúposti.

Existuje však možnosť, ktorá by mohla účinkovať relatívne rýchlo: vedci zistili, že lesy odoberajú z atmosféry oxid uhličitý v klimaticky relevantných množstvách, a preto už viac než dve desaťročia žiadajú nielen okamžite zastaviť výrub a vypaľovanie dažďových pralesov, ale aj rozsiahly program obnovy 200 miliónov hektárov lesa v tropickom a subtropickom pásme. Obe opatrenia by mohli zredukovať celosvetové emisie skleníkových plynov asi o desať miliárd ton. Je to viac než polovica zo 16 miliárd ton, ktoré (po absorbovaní oceánmi a preliačninami) zostávajú v atmosfére a spôsobujú globálne otepľovanie.

Tento program je k dispozícii od roku 2011, keď bola iniciovaná Bonnská výzva. Ide o medzinárodnú iniciatívu zameranú na udržanie a obnovu lesov v tropických a subtropických oblastiach. Iniciátormi boli nemecká vláda, Medzinárodná únia na ochranu prírody a prírodných zdrojov (International Union for Conservation of Nature, IUCN) a Globálne partnerstvo pre obnovu lesov a krajiny (Global Partnership on Forest and Landscape Restoration, GPFLR). Výsledkom bola dohoda, že do roku 2020 sa zalesní asi 150 miliónov hektárov pôdy.

Program globálneho zalesňovania by trval dvadsať rokov a stál by asi 130 miliárd dolárov ročne; rozvojovým krajinám by bolo navyše treba zaplatiť odškodné asi 50 miliárd za výpadky príjmov. Nemecký

príspevok by podľa percentuálneho podielu na svetovom HDP predstavoval deväť miliárd dolárov ročne.

Znie to ako veľká suma, ktorá sa však relativizuje, hneď ako si uvedomíme, že v roku 2017 hurikány len v karibskej oblasti spôsobili škody za 320 miliárd dolárov. Ak sa na obmedzenie rozsahu klimatickej zmeny nič nepodnikne, náklady sa zniekol'konásobia. Svet po návrate hladomorov v dôsledku chýbajúcej úrody a miznutia pôdy bude svetom nútenej migrácie a násilných konfliktov.

Na záver ešte jedna poznámka: úvahy a zistenia uvedené v tomto texte nijako nesúvisia s „antropocénom“. Táto koncepcia spočíva na ľudovej múdrosti, že z „človeka“ sa stala geologická sila, ktorá trvalo vykoľajuje Zem z rovnováhy. Formy ľudského života, ktoré, ako je známe, nadobudli veľmi rozdielnu historickú a kultúrnu podobu, však v priebehu desiatok tisíc rokov existencie homo sapiens nič také nerobili.

Až globálne rozšírenie kapitalizmu zameraného na hospodársky rast, teda v historickom zmysle extrémne mladej ekonomickej formy, vyvolalo gigantické ničivé pôsobenie, pri ktorom hrozí, že sa stane systémovým. Dá sa povedať, že súčasný stav nášho sveta nevyjadruje slovo „antropocén“, ktoré vinu pripisuje ahistorickému a transkultúrnemu abstraktu „človek“ a celú tému tým odpolitizuje, ale „kapitalocén“.

Perspektíva „antropocénu“ pozná iba akýsi druh vesmírnej katastrofy, no nie zodpovedných v podobe automobilového priemyslu, kultúry hyperkonzumu, absurdne nespútanej mobility a digitálnej ekonomiky s dynamicky rastúcou spotrebou energie. Dalo by sa to vyjadriť aj parafrázou slávneho výroku Maxa Horkheimera: ak chceme hovoriť o klimatickej zmene, nemali by sme mlčať o kapitalizme. Alebo ešte jednoduchšie: kto hovorí o antropocéne, klame.

(2018)

Lod' na púšti: O minulosti a budúcnosti násilia

„Otočil som hlavu, pretože sa za mnou ozvalo slabé štrnganie. Šesť černochoch v rade za sebou sa plahočilo hore kopcom. Kráčali vzpriamene a pomaly, na hlave udržiavali malé košíky plné zeminy a cinkanie sa ozývalo do rytmu ich krokov. (...) Videl som im každé rebro, kĺby na rukách a nohách vyzerali ako uzly na povraze. Každý mal na krku železný obojok, dokopy boli spojení reťazou, ktorej oká do seba narážali a rytmicky cinkali.“¹

Táto scéna, ktorú opísal Joseph Conrad v románe *Srdce temnoty*, sa odohrala vo vrcholnom období európskeho kolonializmu, z dnešného pohľadu teda pred viac než sto rokmi.

Situácia v dnešných západných krajinách už ničím nepripomína nemilosrdnú brutálnosť, s akou sa prvé industrializované krajiny snažili zahnať hlad po surovinách, územiach a moci a ktorá vtlačila pečať celým svetadielom. Spomienky na vykorisťovanie, otroctvo a vraždenie padli za obeť demokratickej amnézii, akoby západné štáty boli vždy také ako dnes, hoci ich bohatstvo a mocenský náskok sú vystavané na vražednej histórii.

Namiesto toho sme pyšní na vynálezy, dodržiavanie a obranu ľudských práv, praktikujeme politickú korektnosť, a keď niekde v Afrike alebo Ázii ľuďom hrozí, že im občianska vojna, záplavy alebo sucho vezmú prostriedky na prežitie, humanitárne sa angažujeme. Na obranu demokracie vojensky zasahujeme, pričom prehliadame, že väčšina západných demokracií sa opiera o dejiny plné vylučovania, etnických čistiek a genocíd. Zatiaľ čo asymetrické dejiny 19. a 20. storočia sa podpísali pod

¹ Joseph Conrad: *Srdce temnoty*, preložil Tomáš Hučko, Bratislava 2020, s. 27.

okolnosti luxusného života západných spoločností, vzdychajú mnohé krajiny druhého a tretieho sveta pod bremenom histórie, ktorá kedysi na ne násilne doľahla. Nemálo niekdajších kolónií si nedokázalo vybudovať stabilné štátne štruktúry, o blahobyte ani nehovoriac. V mnohých štátoch dejiny vykorisťovania pokračovali v zmenených podmienkach a veľa nestabilných spoločností nemá vo výhlade zlepšenie, ale ďalší úpadok.

Globálne otepľovanie, výsledok neutišiteľného hladu po fosilnej energii v krajinách industrializovaných ako prvých, dopadá najtvrdšie na najchudobnejšie regióny sveta; trpká irónia, ktorá je výsmechom očakávaní spravodlivejšieho života. Na nemeckej obálke tejto knihy sa nachádza poštový parník Eduard Bohlen, ktorého zvyšky už viac než sto rokov prikrýva piesok namíbijskej púšte. Zohral malú úlohu v dejinách veľkej nespravodlivosti. Piateho septembra 1909 loď uviazla v hmle na pevnine, pri pobreží krajiny nazývanej vtedy Nemecká juhozápadná Afrika. Vrak dnes leží dvesto metrov vo vnútrozemí, púšť sa prepracovala čoraz ďalej do mora. Eduard Bohlen premával do Nemeckej juhozápadnej Afriky od roku 1891 ako poštová loď na pravidelnej linke hamburskej spoločnosti Woermann. Počas likvidačnej vojny nemeckej koloniálnej administratívy proti kmeňom Herero a Nama sa zmenil na loď otrokárov.

V tejto genocídnej vojne, prvej v 20. storočí, zahynula nielen veľká časť domáceho obyvateľstva; vznikli aj koncentračné a pracovné tábory a vojnových zajatcov predávali na otrocké práce. Hneď na začiatku vojny nemecká koloniálna administratíva ponúkla juhoafrickému obchodníkovi Hewittovi 282 zajatcov, ktorých pre nedostatok lepších ubytovacích možností umiestnila na palube Eduarda Bohlena a s ktorými si nevedela rady, kým Hererovia neboli porazení. Hewitt bol touto príležitosťou nadšený a zrazil cenu z 20 mariek na hlavu pravdivým argumentom, že muži sú už beztak na mori a on nie je ochotný platiť normálnu cenu a regulárne clo za už odbavený tovar. Získal zajatcov lacnejšie a 20. januára 1904 Eduard Bohlen vyplával zo Swakopmundu do cieľovej stanice Kapské Mesto, kde muži mali pracovať v baniach.²

Hererovia začali vojnu proti nemeckej koloniálnej moci v noci z 11.

² Jan Bart Gewald: The Issue of Forced Labour in the Onjembo: German South West Africa 1904–1908, Bulletin of the Leyden Centre for the History of European Expansion, 19/1995, s. 97–104, s. 102.

na 12. januára 1904, zničili jednu železničnú trať a viaceré telegrafné linky a pri prepadoch fariem zabili 123 nemeckých mužov.³ Po bezvýsledných rokovaníach o zložení zbraní ríšska vláda v Berlíne odovzdala velenie nad nemeckými jednotkami generálporučikovi Lotharovi von Trothovi. Von Trotha sa od začiatku riadil koncepciou likvidačnej vojny, a preto sa nesnažil Hererov iba vojensky poraziť, ale po jednej z bitiek ich vytlačil do púšte Omaheke, kde obsadil vodné zdroje a svojich protivníkov jednoducho nechal zomrieť od smädu.⁴ Táto stratégia bola rovnako úspešná ako krutá. Podľa zachovaných správ vysmädnutí ľudia prerezávali hrdlá dobytku, pili jeho krv a aby získali tekutiny, žmýkali z jeho vnútorností posledné zvyšky vlahy. Napriek tomu zomreli.⁵

Vojna pokračovala aj po vyhubení Hererov: keď tam nemecké jednotky už raz boli, mali odzbrojiť a podriaadiť si aj ďalší z kmeňov, Namov. Namovia si na rozdiel od Hererov netrúfli na otvorenú bitku, ale zvolili taktiku gerilového boja, ktorý koloniálnemu vojsku spôsoboval obrovské problémy, takže siahlo po opatreniach, ktoré sa mali počas vražedného 20. storočia použiť ešte často: v snahe odrezat' bojovníkov od zázemia Nemci povraždili ženy a deti, alebo ich napchali do koncentračných táborov.

Násilie prepukáva pod tlakom konať a vyžaduje si úspechy. Ak sa nedostavia, treba vymyslieť nové násilné prostriedky, ktoré, pokiaľ sa ukážu byť efektívne, sa aplikujú znovu a znovu. A násilie je inovatívne – vytvára nové prostriedky a nové pomery. Nemecká koloniálna armáda napriek tomu dokázala Namov poraziť až o tri desaťročia neskôr. Koncentračné tábory, mimochodom, neboli všetky pod štátnym dozorom. Vlastné tábory nútenej práce prevádzkovali aj súkromné spoločnosti ako Woermann.⁶

Táto likvidačná vojna nebola iba príkladom nemilosrdnosti koloniálnej moci, ale aj vzorom pre budúce genocídy – svojím úmyslom úplného vyhladenia, tábormi, stratégiou zabíjania prácou. To všetko sa vtedy ešte

³ Medardus Brehl: Vernichtung der Herero. Diskurse der Gewalt in der deutschen Kolonialliteratur, München 2007, s. 96.

⁴ Tamže, s. 98.

⁵ Jürgen Zimmerer: Krieg, KZ und Völkermord in Südwestafrika, in: Jürgen Zimmerer und Joachim Zeller (eds.), Völkermord in Deutsch-Südwestafrika. Der Kolonialkrieg (1904–1908) in Namibia und seine Folgen, Berlin 2003, s. 52.

⁶ Tamže, s. 54n.

dalo prezentovať ako úspešný príbeh. Oddelenie pre vojenskú históriu I pri Hlavnom generálnom štábe v roku 1907 pyšne informovalo, že „nijaká námaha, nijaké strádanie“ nie sú priveľké, „ak nepriateľ bude zbavený posledných zvyškov odbojnosti; vliekol sa ako zver uštvaná na smrť od jedného napájadla k druhému, až kým sa bezvládný nestal obeťou prírody svojej vlastnej krajiny. Suchá Omaheka mala dokončiť to, čo začali nemecké zbrane: vyhubenie národa Hererov“.⁷ To bolo pred sto rokmi. Odvtedy sa zmenili formy násilia a ešte väčšmi spôsob, akým sa o ňom hovorí. Západ sa utieka k násiliu voči iným štátom už len vo výnimočných prípadoch. Dnešné vojny sú podniky, kde sú úkony poprepávané dlhými reťazcami a mnohými aktérmi, násilie sa deleguje, transformuje a stáva sa neviditeľným. Vojny 21. storočia už nie sú hrdinské a vyzerajú, akoby sa viedli s nechutou. A hovoriť pyšne o vyhubení národov už po holokauste nie je možné.

Eduard Bohlen dnes hrdzavie v piesku a z pohľadu historika 22. storočia sa možno bude celý západný spoločenský model so všetkými výdobytkami demokracie, práv a slobôd, liberálnosti, kultúry a umenia javiť podobne stroskotaný a nemiestny ako otrokárska loď plávajúca púšťou, ako zvláštny cudzorodý prvok z *iného* sveta. Pravda, pokiaľ v 22. storočí ešte budú historici.

Tento spoločenský model, akokoľvek nemilosrdne víťazným sa dvestopäťdesiat rokov javil, naráža práve dnes – keď na atraktívnu opojnosť životného štandardu s autom, televízormi s plochou obrazovkou a ďalekými cestami nalákal aj komunistické a ešte nedávno komunistické krajiny – na hranice svojho fungovania, s ktorými v takýchto dôsledkoch sotva niekto rátal. Emisie produkované hladom po energii v priemyselných a čoraz viac aj v rozvojových krajinách hrozia vykoľajit' klímu z rytmu. Následky sú viditeľné už dnes a do budúcnosti nepredvídateľné. Isté je len, že bezmedzné čerpanie fosílnych energií nemôže pokračovať do nekonečna, respektíve že tento koniec nebude diktovaný vyschnutím zdrojov, ako sa dlho predpokladalo, ale neovládateľnosťou následkov ich spaľovania.

Západný model nenarazí na hranice len preto, lebo klimatické dôsledky vypúšťaných škodlivých látok sa od prahovej hodnoty oteplenia približne o dva stupne stanú nekontrolovateľnými, ale aj preto, že

⁷ Tamže, s. 45.

globalizovaná hospodárska forma, ktorá stavila na rast a vykorisťovanie prírodných zdrojov, nemôže fungovať ako celosvetový princíp. Logicky totiž funguje iba vtedy, keď sa moc akumuluje na jednom konci sveta, ale aplikuje na druhom. Jej podstata je partikulárna, nie univerzálna – navzájom sa vykorisťovať nemôžu všetci. Keďže astronómia zatiaľ neponúka kolonizovateľné planéty v dosahu, nevyhne sa vytriezvejúcemu konštatovaniu, že Zem je ostrov. Keď bude všetka tráva zožratá a nerastné bohatstvo vydolované, nebude sa kam pohnúť.

Pretože sa zdroje potrebné na prežitie scvrkávajú, prinajmenšom v niektorých oblastiach Afriky, Ázie, východnej Európy, Južnej Ameriky, Arktídy a ostrovných štátov v Oceánii, vynorí sa problém, že čoraz viac ľudí bude nachádzať čoraz menej podmienok na prežitie. Je zrejmé, že to povedie k násilným konfliktom medzi ľuďmi, ktorí sa chcú živiť z rovnakého kúska zeme a piť vodu z tých istých vysychajúcich prameňov. A rovnako zrejmé je tiež to, že v dohľadnom čase nebudeme vedieť odlišiť utečencov pred následkami zhoršovania životného prostredia a vojen, lebo nové, ekologicky podmienené vojny stále prepukajú a ľudia pred dôsledkami násilia utekajú. A pretože niekde musia skloniť hlavu, vynárajú sa nové zdroje násilia – v krajinách, kde nevedia, kam s vlastnými utečencami či na hraniciach tých krajín, do ktorých chcú oni sami, kde však v žiadnom prípade nechcú ich.

Táto kniha sa zaoberá otázkou, ako spolu súvisia klíma a násilie. V niektorých prípadoch, napríklad v prípade vojny v Sudáne, je táto súvislosť priama, takpovediac hmatateľná. V mnohých ďalších kontextoch dnešného a budúceho násilia – občianske a dlhodobé vojny, terorizmus, nelegálna migrácia, hraničné konflikty, nepokoje a povstania – sa spojitosť medzi klimatickými vplyvmi a ekologickými konfliktami prejavuje iba nepriamo a hlavne spôsobom, že otepľovanie globálnu nerovnosť podmienok na život a prežitie prehľbuje, pretože zasahuje spoločnosti rozličným spôsobom.

No nezávisle od toho, či klimatické vojny predstavujú priamu alebo nepriamu formu riešenia konfliktov v 21. storočí, násilie má v tomto storočí veľkú budúcnosť. Nezažijeme len *masovú migráciu*, ale aj násilné riešenia *utečeneckých kríz*, nielen napätie pre vodu, pre oprávnenie čerpať vodu a ťažiť suroviny, nielen náboženské konflikty, ale aj vojny z *presvedčenia*. Ústredný znak násilia páchaného Západom

spočíva v úsilí delegovať ho čo najďalej – na súkromné bezpečnostné služby a žoldnierske firmy a v prípade zaistovania hraníc tým, že sa posunú na územie hospodársky a politicky závislých krajín. Aj bezpečnostno-politické snahy zatknúť páchatelov ešte predtým, ako spáchajú svoje činy, teda urýchlenie skutkovej podstaty, sú súčasťou tohto procesu nárastu nepriameho násilného konania. No zatiaľ čo Západ nesiaha iba po priamych prostriedkoch vojen ako v Afganistane a Iraku, ale uprednostňuje presúvanie násilia, čím ho robí nepriamym, pozorujeme v iných krajinách spoločenský stav, v ktorom sa násilie stáva permanentným a základnou podmienkou, ako sa ľudia snažia prežiť svoje životy. Všetko toto je vyjadrením asymetrie, ktorá pred 250 rokmi začala určovať dejiny sveta, pretrváva dodnes a prehľbuje sa v dôsledku globálneho otepľovania.

Zamerať sa na analýzu budúcich vojen a násilných konfliktov čisto prognosticky by asi nebolo veľkým prínosom, pretože spoločenské procesy sa nevyvíjajú lineárne. Dnes ešte nevieme, aké sťahovanie spustí roztopenie permafrostu, ani aké násilie vyvolá zaplavenie niektorého z veľkomiest či dokonca celej krajiny. A ešte menej sa dá predvídať, ako budú ľudia reagovať na pocity budúcich hrozieb, respektíve aké následky budú mať ich reakcie. Mimochodom, platí to aj pre prístupy prírodných vied usilujúcich sa pochopiť zmenu klímy a jej dôsledky: veľmi často sa prehliada, že argumentácia klimatických vedcov sa opiera o históriu. Prerátavajú totiž procesy zmien, ktoré sa už dokázateľne odohrali, napríklad pri meraní hodnôt oxidu uhličitého vo vzduchu či vo vode, medzi vrstvami ľadu a hornín, ktorých vek sa dá presne určiť.

Scenáre budúcnosti, vyvolávajúce verejné znepokojenie, tiež vychádzajú z údajov z minulosti, a preto ani v tejto knihe nebudeme špekulovať o možnej budúcnosti, ale hovoriť o tom, ako a prečo sa páchalo násilie v minulosti a pácha dodnes a až na základe toho usudzovať, aká budúcnosť čaká násilie v 21. storočí. Násilie predstavuje vždy jednu z možností ľudského konania, a preto sa sotva vyhneme tomu, že násilné riešenia sa budú hľadať aj pre problémy spôsobované zmenami v životnom prostredí.

Preto sa na nasledujúcich stranách nenachádzajú len opisy *klimatických vojen*, ale aj analýzy, ako sa ľudia v čase vojen rozhodujú zabíjať, alebo zmien vo vnímaní životného prostredia. To, ako sa ľudia

rozhodujú, nezávisí od objektívnych podmienok nejakej situácie, ale od spôsobu, akým tieto podmienky vnímajú a interpretujú. Sem patria aj otázky, ako ľudia dospievajú k rozhodnutiu stať sa samovražednými atentátnikmi, prečo existujú vojny, na ukončení ktorých nemá nik záujem či prečo je stále viac ľudí ochotných vymeniť svoje práva a slobody za príslub bezpečnosti.

Kniha sa v hrubých rysoch člení na znázornenie problému, že vnímanie problémov núti hľadať riešenie až vtedy, keď sú pociťované ako hrozba, ďalej na trojnásobnú analýzu zabíjania včera, dnes a zajtra a nakoniec na opis takzvaných posúvajúcich sa hraníc (*shifting baselines*), to znamená fascinujúceho javu, že vnímanie a hodnotenie sa u ľudí mení spolu s ich životným prostredím bez toho, aby si to sami všimli.

Záverečná otázka takejto knihy musí pochopiteľne znieť: čo sa dá urobiť, aby sme zabránili najhoršiemu, prípadne – povedané patetickejšie – ako vyvodit' z dejín praktické poučenie. Prvá zo záverečných kapitol sa preto zaoberá možnosťami kultúrnej transformácie, ktorá by umožnila zvrátiť smrtiacu logiku neprestajného rastu a bezhraničnej spotreby bez toho, aby sme to pociťovali ako zrieknutie sa. Optimisti by mali prestať čítať na konci tejto kapitoly a zvážiť, či ich oslovuje koncepcia dobrej spoločnosti, ktorú tu rozvíjam.

Nasleduje totiž druhá, záverečná kapitola, a tá predstavuje temnú perspektívu zodpovedajúcu môjmu odhadu, ako sa to so zmenou klímy skončí. Jej dôsledky nielenže zmenia svet a inaugurujú iné pomery, než sme doteraz poznali, ale budú znamenať aj koniec osvietenstva a jeho predstavy o slobode. Sú však aj knihy, ktoré človek píše s nádejou, že sa mylí.

Klimatické konflikty

ZÁPAD I

V roku 2005 vznikla Európska agentúra pre riadenie operačnej spolupráce na vonkajších hraniciach členských štátov Európskej únie. Za týmto objemným a byrokraticky znejúcim názvom sa skrývala mimoriadne dynamická inštitúcia, ktorá mala posilniť a zefektívniť dozor nad vonkajšími hranicami EÚ. S týmto cieľom koncom prvého desaťročia nového milénia zamestnávala asi sto spolupracovníkov a plánovala vytvoriť rezervoár približne päťsto až šesťsto mobilných pohraničných policajtov, ktorí pochádzali z členských štátov a ktorí mali – a to je právne nóvum – prevziať úlohy súvisiace s pohraničnou políciou aj *mimo* týchto štátov. Agentúra disponovala dvadsiatimi lietadlami, tridsiatimi vrtuľníkmi a viac než sto loďami, okrem toho špičkovou technickou výbavou vrátane prístrojov na videnie v tme, laptopov atď.

Oficiálny názov bol zjavne nepraktický a zodpovední sa preto dohodli na zrozumiteľnej skratke: celé to nazvali výstižne Frontex, podľa francúzskeho *frontieres exterieures*, pričom sa nedá vylúčiť, že tento názov predstavuje program. Frontex úzko spolupracuje s ďalšími úradmi ako EUROPOL, radí pohraničnej polícii v ohniskách nelegálnej migrácie a pomáha „členským štátom realizovať spoločné opatrenia za účelom návratu občanov tretích štátov, ktorí majú povinnosť vycestovať“.¹ Občanov tretích štátov, ktorí majú povinnosť vycestovať,

¹ Pozri frontex.europa.eu/.

predstavujú osoby, ktoré nedostali azyl a odsunú ich naspäť do krajín pôvodu, prípadne, v oficiálnom jazyku, budú „repatriované“ potom, čo sa nejakým spôsobom dostali do niektorej z krajín EÚ, respektíve krajín patriacich do schengenského priestoru.²

Schengenská dohoda, ktorá vstúpila do platnosti 26. marca 1995, presunula problém zabezpečenia hraníc členských štátov na vonkajšie okraje Európy. Vo vnútri schengenského priestoru platí voľný pohyb osôb, čo znamená, že hraničné kontroly pri cestách napríklad z Nemecka do Holandska alebo Rakúska odpadávajú. „Smernica o štátoch pôvodu“ požaduje od žiadateľov o azyl, ktorí pochádzajú z krajín zaradených medzi „bezpečné“, dôkaz o politickom prenasledovaní. „Smernica o tretích štátoch“ sa zasa stará o to, aby osoby, ktorým sa podarilo dostať napríklad zo Sierry Leone do Andalúzie a odtiaľ ďalej do Nemecka, mohli byť odtiaľto bez problémov poslané naspäť do Španielska a v Nemecku už nikdy nemohli žiadať o azyl. Neprekvapuje, že táto smernica zvýšila tlak na španielske a portugalské, ale tiež východoeurópske hranice, kým žiadosti o azyl v Nemecku v porovnaní s rokom 1995 klesli o štvrtinu. Na úrovni EÚ sa však práve preto vynára otázka, ako vzhľadom na počet utečencov, ktorý v dôsledku klimatickej zmeny rastie oveľa rýchlejšie, chrániť vonkajšie hranice EÚ efektívnejšie ako doteraz.

Preto vzniklo nariadenie vytvoriť Frontex, ktorý sa rýchlo mohol pochváliť prvými výsledkami – napríklad v podobe zreteľného poklesu lodí s utečencami, ktorým sa podarilo zakotviť pri Kanárskych ostrovoch. Utečenci plaviaci sa – zväčša v nafukovacích člnoch – 1200 kilometrov na otvorenom mori zo západnej Afriky na Gran Canariu alebo Tenerife predstavujú osoby prichádzajúce z krajín, kde vládnu podmienky, ktoré im takmer znemožňujú tam prežiť. Museli sa presídliť v dôsledku výstavby veľkých priehrad, ušli pred občianskymi vojnami a dostali sa do táborov alebo metropol ako Lagos, kde žijú tri milióny ľudí v slumoch bez pitnej vody

² Najskôr došlo k dohode medzi Nemeckom, Francúzskom, Belgickom, Luxemburskom a Holandskom o uľahčení cestovania cez ich spoločné hranice; o to lepšie sa mali zabezpečiť spoločné vonkajšie hranice. K dohode sa pridali Taliansko (1991), Grécko (1992), Rakúsko (1995), Dánsko, Fínsko, Švédsko (1996). V roku 1997 nasledovalo implementovanie Schengenskej dohody do európskeho práva. Spomedzi nečlenov EÚ sa pridali Nórsko, Island a Švajčiarsko.